

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ

Το άρθρο αυτό βασίζεται σε αποτελέσματα που περιέχονται στη μελέτη του Πανεπιστημίου Κύπρου «Το Κόστος της Τουρκικής Εισβολής και Προτάσεις Ισότιμης Κατανομής του» που δημοσιεύτηκε το 2000. Η εν λόγω μελέτη διεξήχθη με πρωτοβουλία και χρηματοδότηση του Κεντρικού Φορέα Ισότιμης Κατανομής Βαρών. Κατόπιν παράκλησης του Φιλελευθέρου, ο συγγραφέας της έρευνας καθηγητής Πάνος Πασιαρδής και οι συνεργάτες του στο Κέντρο Οικονομικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Κύπρου ενημέρωσαν μερικά από τα κύρια αποτελέσματα της μελέτης ώστε αυτά να αντανακλούν στη σημερινή πραγματικότητα.

Εισαγωγή

Η Κυπριακή οικονομία πριν την Τουρκική εισβολή αναπτυσσόταν με εξαιρετικά υψηλούς ρυθμούς με κινητήριους μοχλούς την εξωτερική και την επενδυτική ζήτηση. Αρχικά η ανάπτυξη της οικονομίας στηριζόταν στη γεωργία και βιομηχανία, ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του '60 άρχισαν σταδιακά να αξιοποιούνται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει η Κύπρος ως τουριστικός προορισμός. Στον υψηλό ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας συνέβαλε σημαντικά και ο κρατικός τομέας, λόγω της έμφασης που δόθηκε στον περιορισμό των καταναλωτικών και την αύξηση των επενδυτικών δαπανών.

Οι άμεσες συνέπειες της εισβολής στην Κυπριακή οικονομία ήταν καταστροφικές. Η μεγάλη απώλεια πλούτου και παραγωγικής δυναμικότητας που προκλήθηκε από την κατάληψη πέραν του ενός τρίτου του νησιού ήταν τεράστια. Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένα κλίμα αστάθειας και αβεβαιότητας, που επέδρασε ανασταλτικά στην οικονομική δραστηριότητα. Επιπλέον,

- (α) οι επιδράσεις της εισβολής δεν εξαντλούνται το 1974, διότι η αρχική μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος που προκλήθηκε είχε αρνητικό αντίκτυπο και στη μετέπειτα πορεία της Κυπριακής οικονομίας, και
- (β) η Τουρκική κατοχή και στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης/χρήσης συνεχίζει μέχρι σήμερα να προκαλεί σημαντικές οικονομικές απώλειες στους νόμιμους ιδιοκτήτες των κατεχόμενων περιοσιών.

Στο παρόν άρθρο εκτιμάται το κόστος της Τουρκικής εισβολής πρώτα με την εφαρμογή οικονομετρικών τεχνικών για την πρόβλεψη των επιπτώσεων της στους διάφορους μακροοικονομικούς δείκτες και, ακολούθως, με την εφαρμογή της απλής καταγραφής. Η πρώτη μέθοδος έχει περισσότερο ενδιαφέρον από πλευράς οικονομικής ανάλυσης, ενώ η μέθοδος της καταγραφής είναι πιο αντιπροσωπευτική του κόστους της εισβολής και κατοχής,

επειδή περιλαμβάνει και τις απώλειες που σε μεγάλο μέρος αναπληρώθηκαν με τις πρόσθετες προσπάθειες και τις ταλαιπωρίες που έχει υποστεί ο Κυπριακός λαός.¹

Μακροοικονομικές επιπτώσεις της εισβολής

Την περίοδο αμέσως μετά την εισβολή (1976-80) η οικονομία αναπτύχθηκε με πολύ γοργούς ρυθμούς. Ήδη το 1978 η παραγωγή επανήλθε στα προ της εισβολής επίπεδα. Αυτή η εντυπωσιακή ανάπτυξη της Κυπριακής οικονομίας συνεχίστηκε και στην περίοδο που ακολούθησε, με αποτέλεσμα το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων των ελεύθερων περιοχών να αυξηθεί σε βαθμό που η Κύπρος σήμερα να κατατάσσεται στην κατηγορία των χωρών με ψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Παράλληλα, η Κυπριακή πολιτεία διέθεσε σημαντικό μέρος των εσόδων της για την ανακούφιση των βασικών αναγκών των εκτοπισμένων και παθόντων από την Τουρκική εισβολή.

Στον Πίνακα Π1 παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ την περίοδο της εισβολής 1974-75, την περίοδο μετά την εισβολή 1976-90 και ολόκληρη την περίοδο 1974-90.²

Πίνακας Π1: Οι επιπτώσεις της εισβολής στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ
(ευρώ σε τιμές 2009)

Χρονική περίοδος	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ		Απώλεια	
	Πραγματοποιηθέν	Προβλεπόμενο		
Εισβολής:	1974	5.702	6.908	-1.206
	1975	5.431	7.344	-1.913
Μετά την εισβολή:	1976	6.471	7.756	-1.286
	1977	7.504	8.168	-664
	1978	8.045	8.464	-418
	1979	8.777	9.146	-369
	1980	9.196	9.571	-375
Μετά το 1980:	1981-85	10.352	10.740	-394
	1986-90	13.231	13.243	-12
Όλη η περίοδος:	1974-90			-6.637

¹ Όμως, έχει το μειονέκτημα ότι μέρος των απωλειών (κυρίως οι μη ιδιωτικές απώλειες) είναι αδύνατο να καταγραφούν διότι δεν υπάρχουν οι απαραίτητες πληροφορίες.

² Το οικονομετρικό μοντέλο και στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για τις εκτιμήσεις αυτές περιγράφονται στο Παράρτημα Α της μελέτης.

Η απώλεια κατά κεφαλήν εισοδήματος λόγω της εισβολής την περίοδο 1974-75 ήταν €3.119 σε τιμές 2009. Ο αρνητικός αντίκτυπος της εισβολής στη μετέπειτα πορεία της Κυπριακής οικονομίας (λόγω της διαχρονικής εξάρτησης των οικονομικών μεγεθών) συνέβαλε σε περαιτέρω μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, που συνεχίστηκε μέχρι το 1990 και ανήλθε σε €3.518. Συνολικά, η απώλεια στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ λόγω της Τουρκικής εισβολής την περίοδο 1974-1990 εκτιμάται σε €6.637 σε τιμές 2009.³ Αυτό σημαίνει ότι, με βάση ένα αντιπροσωπευτικό πληθυσμό 700 χιλιάδων κατοίκων, οι συνολικές απώλειες εισοδήματος για την Κυπριακή οικονομία λόγω της εισβολής πλησιάζουν τα €4,65 δις σε τιμές 2009. Σε αυτήν την εκτίμηση δεν λαμβάνονται υπόψη οι ζημιές που αναπληρώθηκαν, ένα θέμα στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως και θα επανέλθουμε πιο κάτω.

Μεγάλο μέρος των αρνητικών επιδράσεων της εισβολής απορρόφησε το κράτος με αύξηση πέραν του 80% των δημόσιων δαπανών την περίοδο 1974-76. Η εμπλοκή του κράτους ήταν απαραίτητη λόγω της προσφυγοποίησης μεγάλου μέρους του πληθυσμού, της μαζικής ανεργίας και της απώλειας μεγάλου μέρους της κοινωνικοοικονομικής υποδομής. Η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική επέδρασε θετικά στην ιδιωτική κατανάλωση και στις επενδύσεις και έδωσε ώθηση στην ανάληψη ιδιωτικών πρωτοβουλιών για επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας. Αν και ενδεδειγμένη υπό τις περιστάσεις αυτή η πολιτική οδήγησε σε αύξηση του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος στο ισοζύγιο πληρωμών, αφού η αυξημένη ζήτηση έπρεπε να στραφεί προς το εξωτερικό για να ικανοποιηθεί.

Η Τουρκική εισβολή επηρέασε όλους τους τομείς της Κυπριακής οικονομίας ιδιαίτερα τη γεωργία λόγω της κατάληψης εύφορων περιοχών. Την περίοδο 1974-75 ο τομέας της γεωργίας μειώθηκε κατά μέσο όρο 20% περίπου και έκτοτε ουδέποτε ανέκαμψε. Ο τομέας της μεταποίησης όχι μόνο επηρεάστηκε λιγότερο από τον τομέα της γεωργίας το 1974-75, αλλά ανέκαμψε και ακολούθησε αναπτυξιακή πορεία μετά το 1975. Η προώθηση της μεταποίησης ήταν μια συνειδητή κυβερνητική πολιτική, δεδομένου ότι η Τουρκική κατοχή ήταν λιγότερο περιοριστική για την ανάπτυξη της μεταποίησης από ότι ήταν για την ανάπτυξη της γεωργίας. Οι επιπτώσεις της Τουρκικής εισβολής στον τομέα των κατασκευών ήταν, επίσης, ιδιαίτερα έντονες τη διετία 1974-75. Μετά το 1975 ο ρυθμός αύξησης του τομέα ήταν πολύ υψηλός, αλλά το χαμηλό επίπεδο από το οποίο άρχισε η ανάκαμψή του είχε ως αποτέλεσμα να περάσει αρκετός χρόνος (μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980) για να επανέλθει στο φυσιολογικό του επίπεδο.

Ο τομέας του τουρισμού παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον διότι, ενώ το 1974-75 μειώθηκε στα 2/5 του μεγέθους που υπολογίζεται ότι θα είχε χωρίς την εισβολή, μετά το 1975 παρουσίασε μια δραματική αύξηση, που συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990.

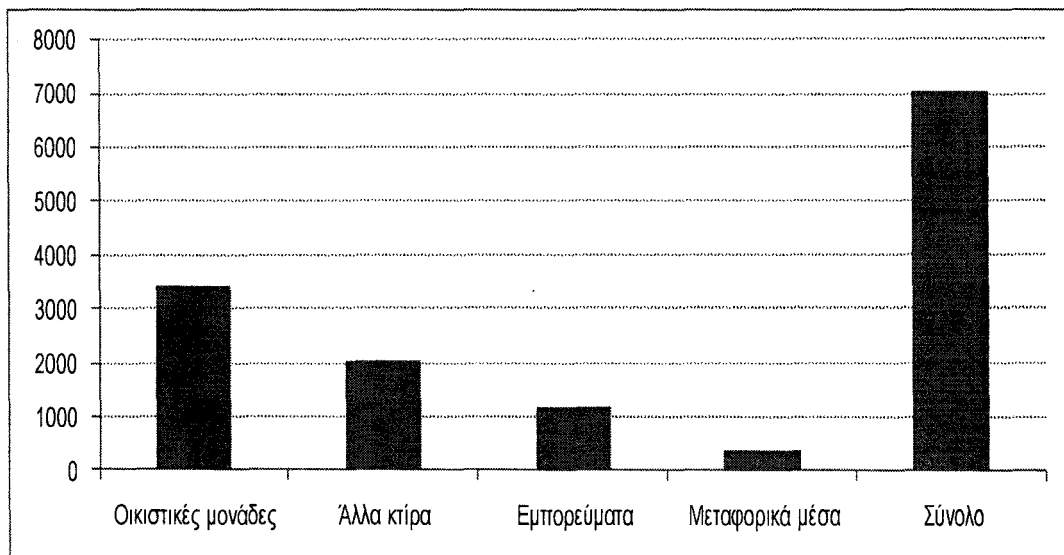
³ Οι πιο πάνω εκτιμήσεις εκφράζουν την ποσοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου που προκύπτει από την οικονομετρική ανάλυση και δεν περιλαμβάνουν την ποιοτική μείωση του βιοτικού επιπέδου από την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού.

Η προστιθέμενη αξία του σε σταθερές τιμές δεκαπλασιάστηκε και το μερίδιό του στο ΑΕΠ ξεπέρασε το 20%. Εκτιμάται ότι η Τουρκική εισβολή επιτάχυνε το ρυθμό ανάπτυξης του τουρισμού στις ελεύθερες περιοχές, πέραν του σημείου που θα συνέβαινε χωρίς την εισβολή. Οι εξελίξεις αυτές δυνατό να αποδοθούν στα κυβερνητικά κίνητρα για επίσπευση της ανάπτυξης του τουρισμού (χαμηλότοκα δάνεια, φορολογικές ελαφρύνσεις κλπ) με σκοπό αυτός να αποτελέσει μοχλό οικονομικής επαναδραστηριοποίησης και αντιμετώπισης του οικονομικού αδιεξόδου που δημιούργησε η εισβολή.

Οριστικές απώλειες και απώλειες πρόσβασης

Οι οριστικές ιδιωτικές απώλειες που προκάλεσε η Τουρκική εισβολή (ιδιωτικά αγαθά που καταστράφηκαν ή κλάπηκαν) υπολογίζεται ότι ανέρχονται σε €7 δις σε τιμές 2009. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, το ήμισυ περίπου των απωλειών αυτών είναι σε μορφή ιδιωτικών οικιστικών μονάδων, περιλαμβανομένου του εξοπλισμού τους. Το υπόλοιπο ήμισυ είναι απώλειες που είχαν υποστεί ιδιωτικές επιχειρήσεις και περιλαμβάνουν κτιριακές εγκαταστάσεις, μεταφορικά μέσα και άλλος εξοπλισμός, εμπορεύματα και πρώτες ύλες κλπ.

Διάγραμμα 1: Οριστικές ιδιωτικές απώλειες
(εκατομμύρια ευρώ σε τιμές 2009)

Οι απώλειες από τη στέρηση του δικαιώματος χρήσης/πρόσβασης στις περιουσίες που βρίσκονται υπό κατοχή είναι κόστος που άρχισε με την Τουρκική εισβολή και θα συνεχίζεται όσο καιρό διαρκεί η Τουρκική κατοχή. Για τον υπολογισμό των απωλειών χρήσης/πρόσβασης έχει εκτιμηθεί η αξία της κατεχόμενης ιδιωτικής γης με βάση τις αξίες των διάφορων κατηγοριών γης στις ελεύθερες περιοχές. Θεωρώντας ότι οι ετήσιες απώλειες χρήσης/πρόσβασης αντιστοιχούν με 1,5% περίπου της αξίας της κατεχόμενης γης (δηλαδή τη

διαφορά μεταξύ του επιτοκίου δανεισμού και του επιτοκίου καταθέσεων⁴) υπολογίζεται ότι οι Ελληνοκύπριοι ιδιοκτήτες κατεχόμενης γης έχουν υποστεί τις απώλειες που περιγράφονται στον Πίνακα Π3.⁵ Η αξία της κατεχόμενης περιουσίας το 2009 εκτιμάται σε €82,1 δις, ενώ οι απώλειες χρήσης/πρόσβασης υπολογίζονται σε €1,23 δις. Από το 1974 μέχρι το 2009 οι ελληνοκύπριοι ιδιοκτήτες γης στα κατεχόμενα εκτιμάται ότι έχουν υποστεί συνολικά απώλειες χρήσης/πρόσβασης ύψους σχεδόν €15,78 δις σε τιμές 2009.

Πίνακας Π3: Ετήσιες και συσσωρευμένες ιδιωτικές απώλειες πρόσβασης (δισεκατομμύρια ευρώ σε τιμές 2009)

Χρονική περίοδος	Μέση αξία κατεχόμενης περιουσίας	Απώλειες χρήσης/πρόσβασης	Συσσωρευμένη απώλεια
1975-79	5,96	0,45	0,45
1980-84	12,80	0,96	1,41
1985-89	21,07	1,58	2,99
1990-94	27,06	2,03	5,02
1995-99	31,82	2,39	7,40
2000-04	45,64	3,42	10,83
2005-09	66,04	4,95	15,78

Εκτός από τους ιδιώτες, οριστικές απώλειες (λόγω της εισβολής) και απώλειες χρήσης/πρόσβασης (λόγω της κατοχής) έχουν υποστεί και το κράτος καθώς και η Εκκλησία της Κύπρου. Στις απώλειες αυτές περιλαμβάνονται κτίρια και εξοπλισμός, μεταφορικά μέσα και αποθεματικά, μνημεία, δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, δάση κλπ. Οι απώλειες πρόσβασης στην κατεχόμενη κρατική και εκκλησιαστική γη έχουν κόστος ανάλογο του ιδιωτικού κόστους. Όμως, σε αντίθεση με τις ιδιωτικές οι πλείστες κρατικές και εκκλησιαστικές απώλειες δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθούν, διότι αφορούν φυσικούς πόρους και περιβαλλοντικά αγαθά που δεν είναι αντικείμενο αγοραπωλησίας και δεν έχουν τιμή που να εκφράζει τη χρηματική τους αξία. Το ίδιο, βέβαια, ισχύει και για τις ανθρώπινες απώλειες που προκάλεσε η εισβολή.

Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι οριστικές απώλειες και απώλειες χρήσης/πρόσβασης λόγω της Τουρκικής εισβολής έχουν υποστεί και οι Τουρκοκύπριοι, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περιουσίες τους στις ελεύθερες περιοχές. Για παράδειγμα, την περίοδο 1974-97, το κόστος αυτό ξεπερνά το €2,2 δις (σε τιμές 2009).

⁴ Δεδομένου ότι η κατεχόμενη γη εξακολουθεί να ανήκει στους νόμιμους ιδιοκτήτες της, η απόδοση σε υπεραξία δεν είναι απώλεια επειδή ενσωματώνεται στην τιμή της γης. Η απώλεια αντιστοιχεί μόνο στο γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες κατεχομένων δεν μπορούν να πωλήσουν την περιουσία τους και αναγκάζονται να δανειζονται σε υψηλότερο κόστος από το όφελος (σε υπεραξία) που έχουν από την ιδιοκτησία γης.

⁵ Για την περίοδο 1974-1997 οι αριθμοί στον Πίνακα Π3 στηρίζονται σε οικονομετρική ανάλυση που περιγράφεται στη μελέτη, ενώ από το 1998 και μετά απλά ανατιμώνται βάσει του δείκτη τιμών ακινήτων (στις ελεύθερες περιοχές) του Κέντρου Οικονομικών Ερευνών.

Επίλογος

Από την ανάλυση της μελέτης του Πανεπιστημίου Κύπρου φαίνεται ότι η εκτίμηση του κόστους της Τουρκικής εισβολής και κατοχής είναι ένα δύσκολο εγχείρημα, ενώ ακόμα πιο δύσκολο είναι να επιμεριστεί το 'καθαρό' κόστος σε συγκεκριμένα νοικοκυριά, αφού χρειάζεται σε κάθε περίπτωση να συγκριθεί το οικονομικό κόστος με την οικονομική βοήθεια που είχαν οι ιδιοκτήτες κατεχόμενης περιουσίας. Ωστόσο, από το 1974 μέχρι σήμερα η κρατική βοήθεια προς τους πρόσφυγες αποφασίζεται με πολιτικά και κοινωνικά κριτήρια, και όχι την αξία της κατεχόμενης περιουσίας. Αυτό ίσως αποδειχτεί σοβαρό λάθος γιατί θα δυσχεράνει ακόμη περισσότερο τη λύση της περιουσιακής πτυχής του Κυπριακού προβλήματος. Γιατί αν και όταν συμφωνηθεί μια φόρμουλα για το ιδιοκτησιακό καθεστώς των κατεχομένων περιουσιών, τότε αναπόφευκτα θα ανοίξει το κεφάλαιο των αποζημιώσεων για απώλειες χρήσης/πρόσβασης που, καλώς ή κακώς, θα αποφασιστούν στη βάση καθαρά οικονομικών κριτηρίων. Βλέποντας πόσο μεγάλο είναι σήμερα και πόσο αυξάνεται χρόνο με χρόνο το κόστος από την απώλεια χρήσης/πρόσβασης των κατεχομένων περιουσιών είναι εύκολο να καταλάβει κανείς πόσο δύσκολο θα είναι να απονεμηθεί οικονομική δικαιοσύνη, κάτι που αναμφίβολα οι δικαιούχοι θα διεκδικήσουν ακόμα και δικαστικά αν χρειαστεί, τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.